

Juiste omgang met de traditie behoedt het charisma voor verwatering

Het typevoorbeeld van het Gewoonteboek van Guigo de Kartuizer

Guerric Aerden oco en Tim Peeters

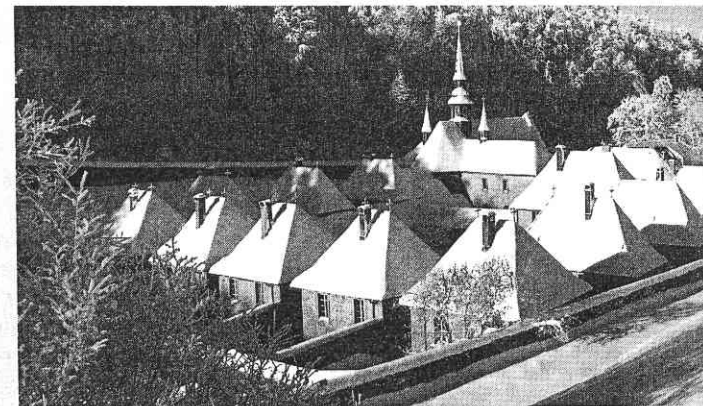
Rond de leefwijze van de kartuizers is de laatste tijd wel wat te doen geweest. Er was de succesvolle prent Die Große Stille van de Duitse cineast Philip Gröning, met in haar zog tal van publicaties, de een al gretiger inspeland op de honger naar een brokje religieuze romantiek dan de andere. En in Roermond liep twee jaar geleden de tentoonstelling Het geheim van de stilte rond de geschiedenis en het patrimonium van kartuizerkloosters in Nederland en elders. Maar is er iets beter dan de leefregel van de kartuizers lezen om het charisma van de strenge monniken te leren kennen? Twee vertalers van die regel – hun werk werd op 23 oktober in Lier voorgesteld – leggen uit waarin dat charisma bestaat: vasthoudendheid in het nastreven van idealen, en in het licht daarvan een continue interpretatie van de bronnen en de traditie.

Gewoonten is de titel die Guigo de Kartuizer, de vijfde prior van La Grande Chartreuse, aan zijn Regel gaf. Die Regel geniet nog steeds een groot gezag binnen de kartuizerorde en in de monastieke familie van monialen en monniken van Bethlehem.

Gewoonten zijn een vaste manier van doen. Gewoonten kunnen heel sterk zijn. Iedereen weet hoe moeilijk het is een ingewortelde slechte gewoonte af te leren. Men spreekt ook van 'de kracht der gewoonte'. *Consuetudinis magna vis est* (groot is de kracht der gewoonte) – dat wisten de oude Romeinen al. En van Cicero komt deze zegswijze: 'Gewoonte is een tweede natuur.' Er zou zelfs een etymologische verwantschap zijn met het werkwoord 'wonen'. Gewoonten bouwen als het ware een woning, je kunt er in wonen en je er thuis in voelen. Die wijsheid heeft monniken eeuwenlang geïnspireerd bij het opstellen van hun levensregel. Die wijsheid werd als een gave of een charisma ervaren.

Chartreuse de Portes.

© foto: Tim Peeters.

Gewoonten: transmissie van een 'gedenken'

Wie de gewoonte als een 'gave' beschouwt, erkent meteen dat hijzelf niet aan de oorsprong staat van de gewoonte. Noemde Guigo zijn Regel daarom *Gewoonten*? Allicht wel. Hij is immers niet uit eigen initiatief aan de schrijftafel gaan zitten om de gewoonten te boekstaven. Dat verraadt hij al in het begin van zijn geschrift:

Gehoorzamend aan de verzoeken en aansporingen van onze dierbare en eerwaarde vader Hugo, bisschop van Grenoble, wiens wens wij niet kunnen weigeren, geven wij de neergeschreven gewoonten van ons huis door, zoals jullie ons meermaals vriendelijk gevraagd hebben. (prol, 1)¹

De in dit fragment genoemde bisschop Hugo van Grenoble mag gerust de titel van promotor van de kartuizerorde dragen. Zijn invloed op de primitieve kartuizergemeenschap is van groot belang geweest. Hij was het die Bruno van Keulen (de pionier en grondlegger van de kartuizerorde) en zijn volgelingen persoonlijk het hooggebergte van het Chartreusemassief inloodde. De bisschop van Grenoble fungeerde letterlijk als leidsman (of voorloper) van de kartuizers. Hij werd later ook de beschermheer en behoeder van de primitieve nederzetting: in een oorkonde legde Hugo de grenzen van de kartuizerwoestijn vast om een kader van eenzaamheid en stilte juridisch te garanderen. Verder was Hugo ook actief bij de stichting van verschillende nieuwe kartuizerkloosters. Meer dan wie ook begreep de bisschop van Grenoble dat alleen een geschreven leefregel de uniformiteit onder de nieuwe stichtingen kon garanderen. Elke vorm van religieus leven heeft immers nood aan wetgeving, orde, stabiliteit en gezag. Toen Guigo de *Gewoonten* omstreeks 1128 te boek had gesteld, werden ze prompt door de kapittels van de nieuwe stichtingen als leefregel aanvaard. Maar er is meer.

Bruno en Guigo, ofwel: de grondlegger en de wetgever van de kartuizerorde

Francisco Ribalta,
De heilige Bruno, olie op
doek, Barcelona.

De twee pioniers van de kartuizerorde zijn ontegensprekelijk Bruno van Keulen en Guigo I: de eerste wordt de grondlegger genoemd en de tweede de wetgever.

Toen Bruno in 1084 in het Chartreusemassief arriveerde, had hij niet de intentie een nieuwe orde te stichten. Hij wou zich als kluisenaar terugtrekken om een zuiver contemplatief leven te leiden. God was het enige doel van zijn klim in het hooggebergte. Bruno had dus geen nieuw religieus instituut in gedachten, geen hervorming of wat dan ook van die aard. Het feit dat hij geen geschreven regel naliet, zelfs geen huisreglement, bewijst dit voldoende. Vanuit historisch standpunt is het daarom niet correct om Bruno de 'stichter' van de kartuizerorde te noemen.

Uiteraard is Bruno wel de grondlegger van de kartuizerorde: hij is er de architect of ontwerper van. De originele levensstijl die hij in het Chartreusemassief ontwierp – een leven van kluisenaars in gemeenschap – heeft hij later identiek gekopieerd in Calabrië. Want Bruno leefde hooguit 6 jaar in Chartreuse: in 1090 riep de toenmalige paus hem als raadgever naar Rome, en sindsdien kwam hij nooit meer naar de Alpen. Bruno is in Calabrië met nieuwe volgelingen herbegonnen – hij bleef er tot aan zijn dood op 6 oktober 1101.

* * *

Toen Bruno het Chartreusemassief voorgoed verliet, stelde hij een opvolger aan. In 1109 werd Guigo van Saint-Romain, afkomstig uit de Franse Ardèche, als vijfde opvolger van Sint-Bruno gekozen.

Deze piepjonge prior – hij was amper 26 jaar bij zijn keuze en daarmee de jongste prior uit de geschiedenis van de orde – heeft een onuitwisbare stempel gedrukt op de vormgeving van de kartuizerorde. Hij boekstaafde de gebruiken van de kartuizers in de *Consuetudines Cartusiae*, doorgaans *Gewoonten van Chartreuse* genoemd. Dat gewoonteboek laat ons toe om het dagelijkse ritme, de liturgie en de observanties van de eerste kartuizers min of meer te reconstrueren, want toen Guigo aan het begin van de twaalfde eeuw de *Gewoonten* neerschreef, waren er nog enkele van Bruno's eerste volgelingen in leven. Met de *Gewoonten* gaf Guigo aan het ideaal van Bruno en zijn volgelingen bovendien een juridisch statuut. Het geschrift is een regelgevend basisdocument voor alle generaties kartuizers, tot op vandaag. Daarom mogen we Guigo met recht de wetgever van de kartuizerorde noemen.

Guigo maakte tijdens zijn prioraat de verschrikkelijke lawine in het Chartreusemassief mee, die het oorspronkelijke kloostertje van Bruno bijna geheel verwoestte en verschillende monniken het leven kostte. De prior nam de beslissing om lager in het dal een nieuw klooster te bouwen, in de vallei waar zich tot op heden de imposante kloosterburcht van La Grande Chartreuse bevindt. Voorts maakte de markante persoonlijkheid van Guigo dat hij binnen de kortste keren ook tot ver buiten de Alpen bekend werd. Zo ontstonden hechte vriendschappen met grote geestelijke leiders, o.m. met Bernardus van Clairvaux en met Petrus Venerabilis, de abt van Cluny. Guigo overleed op 27 juli 1136, ernstig ziek en geheel uitput na vele jaren van plichtsbewuste dienst.

Portret van Guigo,
La Grande Chartreuse.

In zijn proloog op de *Gewoonten van Chartreuse* geeft Guigo ook grif toe schatplichtig te zijn aan anderen uit het verre verleden:

Wij [zijn] van mening dat bijna al onze religieuze gewoonten ook in de brieven van de heilige Hiëronymus, de regel van de heilige Benedictus, of in andere authentieke geschriften te vinden zijn. (prol, 2)

Guigo situeert zich dus binnen een traditie. Een rijke monastieke traditie. Bij wijze van voorbeeld haalt hij enkele monnikenvaders aan. Eerst de vierde-eeuwse kerkvader Hiëronymus van Strydon, die ervaringen opdeed met het ascetenleven in de woestijnen van Syrië, en later kloosters voor monniken en monialen stichtte in Palestina. Guigo spreekt ook over de Regel van Benedictus, het geschrift dat de synthese vormt van de Regels van Augustinus en Basilius enerzijds, en van de woestijntradities uit Beneden-Egypte anderzijds. Die Regel zou in het Westen gaandeweg alle andere monastieke regels verdringen. Guigo kende deze monastieke traditie goed en voelde zich ermee verbonden.

Guigo was, net zoals zijn voorganger Bruno, met een 'geheugen' gezegend – hij was in staat het monastieke verleden te 'gedenken', er een relatie mee te onderhouden, om het vervolgens door te geven aan volgende generaties. Deze overdracht van een levende gedachtenis plaatst de kartuizergemeenschap in het hart van de Kerk die leeft van eenzelfde dynamiek.² Gaat onze tijd niet gebukt onder het manco van een evenwichtige relatie met het verleden, waardoor de creativiteit niet meer aansluit bij een erfenis? Guigo was in ieder geval creatief, maar dan als zorgzame erfgenaam. Hij kende de traditie die hij op een inventieve wijze doorgaf. Op heel wat plaatsen in zijn *Gewoonten* legt hij een link met die monastieke traditie. Of het nu gaat over het getijdengebed, de rangorde in de gemeenschap, het scheren van de hoofden van de monniken, het vasten op maandag, woensdag en vrijdag, of over het feit dat niemand zonder medeweten van de prior en buiten wat de regel voorschrijft, extra religieuze oefeningen mag doen: altijd gaat het om traditiemateriaal uit antieke monastieke geschriften, ofwel uit het Westen, ofwel uit het Oosten, waarnaar Guigo expliciet of impliciet verwijst. Vermoedelijk gebruikte hij ook ongeschreven bronnen, wat een exhaustieve inventarisatie van het bronnenmateriaal haast onmogelijk maakt.

Traditie en evangelie

De prior van Chartreuse verwijst niet alleen naar de monastieke traditie maar ook naar het evangelie. Voor de oude monniken gold de trouw aan het evangelie als het enige geldige motief om bepaalde monastieke praktijken aan te passen of te wijzigen. "Mijn levensregel is het leven van Christus"³, schreef Bernardus van Clairvaux, tijdgenoot van Guigo en hét boegbeeld van de monastieke hervorming van de twaalfde eeuw. Het is een accent dat ook door de woestijnvaders werd gelegd. Zij aarzelden bijvoorbeeld niet om het gebruikelijke vasten te onderbreken als ze een gast ontvingen in wie ze Christus

herkennen. Een echo van die vrijmoedige omgang met voorschriften is ook in de *Gewoonten* van Guigo te beluisteren:

De procurator ontvangt in het benedenhuis de gasten en geeft hen de vredeskus. Wanneer zij op een gunstig moment arriveren, met name rond de sext, en wanneer het religieuzen betreft, gebruikt hij met hen de maaltijd en wordt hij van het vasten vrijgesteld, behalve in geval van een verplichte vastendag. (18,1)

Guigo wil de traditie expliciteren en levend houden. Hij weet dat de traditie dode materie blijft als zij niet kan rekenen op continue interpretatie. “Traditie”, schrijft ook de Franse filosoof Paul Ricoeur, “is geen gesloten pakket dat je ongeopend van hand tot hand doorgeeft, maar een schat waar je met beide handen uit put, en die zich vernieuwt door het feit zelf dat je eruit put. Elke traditie leeft bij de gratie van de interpretatie. Daardoor kan ze blijven bestaan en blijft ze springlevend.”⁴ Daardoor wordt ze charisma, kan ook gezegd worden.

Een precare mix

Alle kloosterorden en congregaties hebben hun specifieke charisma: de grondkleur of het handelsmerk dat de eigen identiteit bepaalt binnen het brede kleurenpalet van het religieuze leven. Dat is niet anders voor de kartuizers. Het meest opvallende van hun charisma is dat ze geen kluizenaars in de strikte zin van het woord zijn, maar semi-eremieten die een minimale vorm van gemeenschapsleven behouden. Dat waren ze trouwens al vanaf het eerste uur. Toen de heilige Bruno zich in 1084 in het Chartreusemassief terugtrok, zorgde hij ervoor dat elk van zijn zes volgelingen kon beschikken over een houten huisje, een hermitage. Een galerij verbond die kluisen met de stenen kerk, waar de kartuizers zich verzamelden voor het ochtend- en avondgebed. Het eigene van het kartuizerleven weerspiegelt zich nog altijd in de typische architecturale structuur van de kloosters.

Ook vandaag kennen de kartuizers nog dit perfecte evenwicht tussen een leven in eenzaamheid en een leven in gemeenschap: drie keer per dag bidden ze samen in de kerk en enkele keren per week ontmoeten ze elkaar voor een maaltijd, het kapittel of enkele uren van ontspanning, maar voor de rest bidden en werken ze zoals kluizenaars dat doen, alleen met zichzelf en met hun enige Meester. Toen de heilige Bruno dat nieuwe type van westers monachisme schiep, kon hij niet anders dan een mix creëren tussen wat hij bij cenobieten en anachoreten zag. Anders gezegd, de gebruiken uit bestaande monastieke tradities moest hij nu eens omsmeden op het aambeeld van het *solitaire* leven, dan weer soepel kneden tot ze ook aan de eisen van het *solidaire* leven konden beantwoorden. (Bemerk: de termen ‘solitair’ en ‘solidair’ kennen, hoewel hun betekenissen een volle straatbreedte van elkaar liggen, slechts één letter verschil!) En dat deed hij met brio. De nieuwe mix werd sterk als de gewoonte.

Maar ook zo precair als elk gebruik dat door sommigen slechts onnadenkend wordt gevolgd.

Geen kopiist, maar een vernieuwer

Wanneer we stellen dat Guigo de gewoonten van de eerste kartuizers uiterst minutieus en gedetailleerd heeft neergeschreven, dan mag dit niet begrepen worden alsof de *Gewoonten* het werk zou zijn van de braafste jongen van de klas die netjes overschrijft wat de meester op het schoolbord krast. Guigo was geen slaafse kopiist. Hij gaf de *Gewoonten* een heel persoonlijke toets. De traditie bewaren en doorgeven, zo wist de scherpzinnige én pragmatisch denkende prior, is haar op cruciale punten herdenken, verfijnen, vernieuwen en waar nodig grondig aanpassen. Om een tijds kloof van enkele decennia met de grondlegger Bruno te dichten en de zuiverheid van het oorspronkelijke ideaal te behouden, moesten er wel bepaalde aanpassingen en veranderingen gebeuren. De omstandigheden veranderen immers ook, waardoor het zaad van het begin telkens weer dreigt overwoekerd te worden door onkruid, door bepaalde tendensen of externe factoren die de traditie aantasten, corrumperen of doen verwateren.

Guigo leefde in een kerkelijke context die helemaal doordrongen was van de verzuchtingen van de Gregoriaanse Hervorming. Hij kende maar al te goed de ontsporingen, excessen, karikaturen en misbruiken die bestonden in andere monastieke orden, in bepaalde kloosters en abdijen, bij bepaalde religieuze bewegingen of bij de clerus tout court. En hij trok er de lessen uit. De meest ingrijpende wending die de *Gewoonten* in de prille kartuizertraditie inluidden, betreft de economische organisatie van de gemeenschap. De communautiteit moest zoveel mogelijk zelfbedruipend zijn. Alleen op die manier konden de contacten met de buitenwereld tot een minimum beperkt worden, zodat alle bekoringen tot rijkdom, commercie en winstbejag, grootgrondbezit, bedeltochten en meer van die praktijken aan de monniken ‘voorbij zouden gaan’. Guigo voerde daartoe een numerus clausus in: elk klooster mocht niet meer dan 13 koormonniken en 16 lekenbroeders huisvesten. Te veel volk op dezelfde plaats zou immers betekenen dat de bewoners van het huis niet langer onafhankelijk in het eigen levensonderhoud konden voorzien. Verder stelde Guigo ook grenzen aan de omvang van het gemeenschappelijke eigendom. Zijn grondregel was duidelijk: geen enkel bezit buiten de grenzen van het kartuizerdomein, ook niet in liquide middelen, bijvoorbeeld door het heffen van tienden of het ontvangen van giften en stipendia. Guigo streek hiermee Bruno zelfs behoorlijk tegen de haren in, want die aanvaardde in Calabrië wel landbouwgronden en boomgaarden van de plaatselijke bevolking.

Vernieuwing die de bron weer doet vloeien

Van de eerste tot de laatste letter ademen de *Gewoonten* een alles overheersend verlangen: het ongerept bewaren van de oorspronkelijke kartuizergeest, het scheppen van een veilig kader voor stilte en eenzaamheid, eenvoud en

soberheid, gebed en contemplatie. Guigo schreef in zijn lofrede op het eenzame leven:

Kijk naar de heilige en eerbiedwaardige vaders: Paulus, Antonius, Hilarius, Benedictus en ontelbare anderen; hoeveel geestelijke vruchten mochten zij niet in de eenzaamheid ontvangen? Jullie zullen inzien dat het genot van de psalmen, de toeleg op de lezing, het vuur van het gebed, de diepzinnigheid van de meditatie, de verrukking van de contemplatie en het doopsel der tranen geen betere stimulans kunnen krijgen dan van de eenzaamheid. (80,11)

Die 'geestelijke vruchten' zijn dus de reden waarom Guigo bij het codificeren van Bruno's erfenis originele accenten aanbracht, soms heel opvallend en expliciet, maar vaak ook door slechts kleine afwijkingen en nuanceringen van het algemene gebruik te opperen. Guigo wilde het meest typische van het kartuizer charisma aan de oppervlakte brengen door het optimale kader voor evangelische armoedebeleving, stilte en eenzaamheid te schetsen. Hier en daar klinken de aanwijzingen in de *Gewoonten* daarom enigszins betuttelend. Maar dat is slechts schijn. Lees bijvoorbeeld het hoofdstuk waarin hij uitweidt over de gebruiksvoorwerpen die de monnik ter beschikking staan. Guigo benoemt er alle huisraad die zowel de koormonnik als de lekenbroeder *ontvangt* – de kartuizer is nooit selfsupporting! – om het leven in een kartuizercel mogelijk te maken. Een hele waslijst van beddengoed, kledij, naaigerief, toiletbenodigdheden, schrijf- en kopieermateriaal, boeken, eet- en keukengerei en al wat nodig is om de kachel brandend te houden, passeert de revue. Maar op het einde van zijn opsomming voegt Guigo er een significante bemerking aan toe:

Aan diegene die dit leest, vragen wij om niet denigrerend of afwijzend te doen, zonder eerst zelf een aanzienlijke tijd in de cel te hebben doorgebracht, te midden van zoveel sneeuw en zulke vreselijke kou. (28,5)

Met zijn omstandige opsomming was het de prior dus niet te doen om 'klokenreflexen' bij oversten aan te wakkeren, maar om de nodige aanpassingen aan de geografische en klimatologische omstandigheden door te voeren. Het eenzame en sobere leven in een kluis in het hooggebergte met zijn guur klimaat eist nu eenmaal de nodige faciliteiten. Anders slibt de evangelische bron ook dicht.

Eenzaamheid en stilte

Om de eenzaamheid te bevorderen – de waarde die het mogelijk maakt om zich echt als een evangelische 'arme' aan de bron te laven – wilde Guigo niet dat er, zoals in andere abdijen van zijn tijd, aalmoezen werden bedeed aan de kloosterpoort. Dat kan volk aantrekken dat een inbreuk pleegt op de eenzaamheid, vond hij. Hij schrijft hierover in het twintigste hoofdstuk:

Wij hebben ons niet in deze woestijn teruggetrokken om te zorgen voor de tijdelijke en materiële behoeften van vreemden, maar voor het eeuwig heil van onze eigen zielen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat wij meer vriendschap betonen en hulp bieden aan personen die hier voor hun zielenheil langskomen en niet zozeer ten behoeve van hun materiële noden. Anders hadden wij ons toch niet in zulke ruwe, afgelegen en nagenoeg ontoegankelijke oorden hoeven vestigen, maar waren wij allang naar het publieke forum teruggekeerd. Wie zich trouwens bij ons zou voegen om materiële verlichting te vinden, kan hier op meer weerstand dan bijstand rekenen. (20,1)

En hij gaat op pragmatische toon verder:

Er zijn hier trouwens in de omtrek dorpen vol arme mensen die wij persoonlijk kennen. Mogelijke overschotten kunnen we daarheen brengen en verdelen. Wanneer er een grote hoeveelheid te verdelen valt, menen wij dat het beter en gepaster is dat die daarheen wordt gebracht, dan dat de menigte hierheen wordt geroepen. (20,1.6)

Guigo wilde de zelfgekozen eenzaamheid beschermen. Ravitaillering aan de kloosterpoort kon daarom niet, wel in de naburige dorpen. Of de kartuizers in Guigo's tijd wel zoveel uit te delen hadden, is nog maar de vraag. In hetzelfde hoofdstuk merkt de prior niet zonder ironie op: "Misschien zal iemand zich afvragen: wat doen jullie toch met jullie overschotten?" (20,5) Guigo geeft de nieuwsgierige fantasten lik op stuk door zelf het nuchtere antwoord te geven: "Wie de uitgaven van dit huis kent, vraagt niet wat wij met het overschot doen, maar vraagt zich veeleer verbijsterd af hoe het komt dat wij geen gebrek lijden." (20,7)

Het charisma van de kartuizerorde wordt niet alleen door de eenzaamheid ingekleurd, maar ook door de stilte. Eenzaamheid en stilte vormen als het ware een perfect huwelijk dat als voedingsbodem fungeert voor een vruchtbaar spiritueel en monastiek leven. "Ons voornaamste streven en onze voornaamste doelstelling bestaan erin ons vrij te houden voor stilte en eenzaamheid in de cel" (14,5), schrijft Guigo in de *Gewoonten*. Over die cel waarin de stilte heerst, zegt hij dan weer:

De monnik houdt zijn cel voor heilzaam en levensnoodzakelijk, zoals het water dat is voor de vissen en de schaapskooi voor de schapen. Hoe langer hij erin vertoeft, des te liever zal hij haar bewonen. (31,1)

Iedereen kent de mysterieuze stilte van een bos, de bedreigende stilte voor een storm, de intensieve stilte van een publiek dat luistert, de melancholische stilte van een oude klok die de tijd wegtikt. Maar wie ooit in een kartuizerklooster

verbleef, weet dat de stilte daar hangt als iets tastbaars. Wat je ervaart als je op een zondagochtend in hartje winter buiten komt nadat er die nacht een flink pak sneeuw is gevallen: dat begint te lijken op kartuizerstilte. Alle geluiden liggen verstomd onder het sneeuwtapijt. Hét luistert, de lucht is zuiver als kristal, alle lelijkheid is weg, er is alleen de puurheid van een nieuw begin. Maar wat voor ons misschien slechts een moment van verrukking is, betekent voor de kartuizer een ambacht, een leerschool die niet zonder beproevingen blijft. Altijd zorgt de stilte voor moeilijke momenten maar ook voor intense vreugde die de heilige Bruno deed uitroepen: *O bonitas! O goddelijke goedheid!* “Alleen diegenen die er zelf van geproefd hebben, kunnen het begrijpen”, schreef hij in een van zijn brieven. Tot dat begrip beoogde de film van de Duitse cineast Philip Gröning, *Die große Stille*, bij te dragen. Want geheel opgebouwd met stilte.

Guigo wijst op heel wat plaatsen in zijn Regel op de stilte en de noodzaak van het onderhouden van de zwijgzaamheid. De hele week bewaart de kartuizer de stilte in de cel, schrijft hij (7,2). Zelfs tijdens de gemeenschappelijke scheerbeurten, zesmaal per jaar, nemen de broeders het stilzwijgen in acht (9,1). Ook van de procurator die de zorg draagt voor alle materiële zaken, zegt Guigo dat hij de stilte en de rust van de cel niet mag opgeven of er een afkeer voor ontwikkelen (16,2). Zelfs de broeder-herder die met de schaapskudden buiten rondtrekt, bewaart altijd het stilzwijgen:

Zonder bevel van prior of procurator brengt deze broeder geen boodschappen of groeten van één van ons over naar de buitenwereld, of omgekeerd. Het wordt hem aangeraden om wereldse praatjes achter te laten waar hij ze verneemt. (62,2)

Ernstig gevaar, zoals brand, of ongewoon geschreeuw buiten de muren, zijn de enige redenen om de stilte te verbreken. (31,2; 56,1)

In het 55ste hoofdstuk dat over de stilte handelt, brengt prior Guigo een hommage aan de cisterciënzers. De passage is te mooi om ze hier onvermeld te laten.

De lekenbroeders bewaren tijdens het eten, of waar dan ook, het stilzwijgen. Hoewel we dit vroeger ook al deden, willen we dit voorschrift nog volmakter onderhouden, naar het voorbeeld van de eerbiedwaardige en door God beminde cisterciënzermunniken, wier snelle groei in godsvrucht en aantal ons verheugt. Hun lekenbroeders evenmin als hun monniken, praten immers tijdens de maaltijd. (55,1)

Hoewel cisterciënzers duidelijk gemeenschapsmonniken (cenobieten) zijn, die weliswaar belang hechten aan stilte en afzondering, terwijl kartuizers kluizenaars zijn die in gemeenschap leven (semi-anachoreten), hebben ze het altijd goed met elkaar kunnen vinden. Beide groepen weten dat Gods geheimen zich

niet in het tumult van de massa openbaren, maar alleen als ze ontvangen kunnen worden door iemand die zich als een bijbels personage in eenzaamheid en stilte hult. Guigo roept trouwens de herinnering aan een aantal bidders uit het Oude en Nieuwe Testament op, als hij aanmaant tot stille afzondering:

Als zij dieper wilden mediteren, vrijer bidden of via geestvervoering afstand nemen van het wereldse, dan ontvluchtten deze dienaren Gods altijd snel de stress van de menigte om zich aan de geriefelijkheid van de eenzaamheid over te geven. (80,4)

Menselijkheid

Voor velen kan het kartuizerideaal, met zijn evangelische armoede, stilte en eenzaamheid, erg steil lijken. Haast bovenmenselijk zelfs. Toch liet Guigo niet na zijn *Gewoonten* in een floers van humaniteit te hullen. Niet voor niets is hij de geschiedenis ingegaan als ‘de goede prior’. Zijn goedheid blijkt uit de manier waarop hij zijn eigen ambt omschrijft. Guigo maant de prior aan om voor alle broeders liefdevolle zorg te dragen. Het mededogen dat hem moet bezielen, spreekt alleen al uit die ene memorabele zin in het hoofdstuk over de zieken:

De prior moet weten dat hij tegenover alle broeders, maar vooral tegenover de zieken, de zwakken en hen die beproefd worden, zijn hulp, zijn goedheid en zijn barmhartigheid moet betonen. (38,1)

Kartuizers zijn geen helden of monastieke topsporters. Guigo is zich terdege bewust van de zwakheid die niemand vreemd is. Hij voorziet voor zijn medebroeders daarom genoeg uitlaatkleppen die het leven draaglijk maken. Enkele voorbeelden.

De kartuizers kenden in die tijd een boven- en een benedenhuis. Het bovenhuis was ingericht voor gebed en contemplatie. In het benedenhuis speelden zich de economische activiteiten van het klooster af, met de daarbij horende contacten op de boerderij, in de keuken of in het gastenhuis. De monnikkluizenaar die het echt even niet meer aankon, mocht in dat benedenhuis een beetje op adem komen. Onder voorwaarden evenwel:

De prior laat slechts iemand naar het benedenhuis afdalen als het echt belangrijk of onvermijdelijk is; om een geestelijke uitputting dragelijk te maken, een gevaarlijke bekoring te bedwingen, of bij een ernstige ziekte soelaas te bieden. Wanneer de monnik die de prior naar het benedenhuis laat afdalen, behoefte heeft aan troost of onderricht, dan praat hij met hen die bewezen hebben die te kunnen bieden. (17,1)

Zo weet Guigo bijvoorbeeld ook dat jongeren die zich voor het strenge leven van de kartuizers aandienen, nog niet alle aspecten ervan kunnen dragen. In zijn aanbevelingen voor de goede omgang met novicen raadt hij daarom een

gefaseerde kennismaking met de instelling aan, geregelde bemoedigende bezoeken van de prior en zelfs babbeltjes met de kok van tijd tot tijd. (cf. 22,4) Feesten en momenten van ontspanning mogen overigens voor niemand ontbreken. Zo bepaalt Guigo in de marge van zijn gedetailleerde beschrijving van de anders zo sobere kartuizerliturgie dat er op Pasen maar liefst “vier volle dagen uitgebreid feest” gevierd wordt. (4,31) En bij die feesten in kartuizerkloosters komt heus wat wijn op tafel:

Op Kerstmis krijgen de broeders tweemaal daags wijn en dit vier dagen lang. Ditzelfde gebeurt op de feesten van de Besnijdenis, de Openbaring, het Doopsel van de Heer, de Aankondiging wanneer dit op een zondag valt, op Pasen gedurende vier dagen, op Pinksteren gedurende drie dagen, op het hoogfeest van de heilige Johannes de Doper en op dat van de Apostelen Petrus en Paulus, op Maria Hemelvaart, op Kerkwijding, op de Geboorte van de heilige Maria, op Sint-Michiel en op Allerheiligen.’ (51,1-2)

Humaniteit toont zich het sterkst in de (nakende) confrontatie met de dood. Kartuizers omgeven het sterven met zowel ritualiteit als aandoenlijke zorgzaamheid.

Wanneer een zieke broeder stervende is, verzamelt de gemeenschap zich om hem te bezoeken. (12,1) Wanneer het moment van het sterven is aangebroken, wordt door de verzorgers het teken gegeven. Alle broeders spoeden zich er naartoe, waarbij alles van secundair belang is, tenzij men in de kerk het goddelijke officie aan het vieren is. (13,1) De dag waarop een overleden medebroeder begraven wordt, zijn de broeders niet verplicht om in de cellen te blijven. Bij wijze van vertroosting wordt er tweemaal samen gegeten. (14,2)

Ontmoeting, vertroosting en ontspanning – ze vormen wel vaker de ondertoon in de *Gewoonten* van Guigo. Bij het aderlaten bijvoorbeeld, een middeleeuwse geneeskundige methode om de lichaamssappen in balans te houden. Vijfmaal per jaar werd bij gezonde kartuizers wat bloed afgetapt, en vijfmaal per jaar moet het regime dus verzacht worden:

Bij gelegenheid van een aderlating eten wij drie opeenvolgende dagen twee keren en krijgen wij ook wat betere kost. Op de eerste dag komen wij na de maaltijd samen voor een vrije babbel, zodat er bij de aderlating niets onaangenaams gebeurt. Het staat ons vrij om na de maaltijd wijn te drinken, maar niet in andermans cel. Wij vragen het nodige aan de kok en krijgen van hem de eerste twee dagen zelfs drie eieren bij het avondmaal. (39,1-4)

Aderlatingen raakten reeds in de veertiende eeuw in onbruik bij de kartuizers. Misschien heeft men toen als vervanging daarvan de wekelijks wandeling op het menu heeft gezet. In de *Gewoonten* van Guigo is van die sportieve

bergwandeling, het zogenaamde *spaciamentum*, in ieder geval nog geen sprake. Maar dat maakt er ons attent op dat de *Gewoonten* ook maar een fase in de levende monastieke traditie zijn. Hoewel ze normerend en richtinggevend zijn voor de kartuizers, zeggen of bepalen ze niet alles. Want de traditie moet door elke generatie weer geïnterpreteerd en geactualiseerd worden, in het licht van de wisselende cultuur en omstandigheden. Omdat hij dit wist, relativeerde Guigo zijn *Gewoonten* in het slothoofdstuk:

Op jullie verzoek, beminden, hebben we al onze gewoonten zo goed we konden opgeschreven. Veel dingen daarin zijn van weinig betekenis en onbeduidend en misschien hadden we die niet moeten opschrijven, maar uw genegenheid, die niets wil beoordelen maar alles omarmen, heeft ons ertoe aangezet. We menen weliswaar dat we niet alles in dit geschrift hebben kunnen samenvatten, alsof er verder niets te bespreken zou zijn; maar mocht er ons iets ontglipt zijn, dan kan dat makkelijk in een persoonlijk onderhoud aangevuld worden. (80,1-2)

Charisma van scharniermomenten

Wie de tekst van de *Gewoonten* leest zonder de andere geestelijke werken van Guigo gelezen te hebben, krijgt een vertekend beeld van de auteur die vooral als jurist, organisator of manager bekend stond. Er bestaat wel degelijk een samenhang tussen de *Gewoonten van Chartreuse* en de andere spirituele parels die Guigo geschreven heeft: vooral dan zijn *Meditaties* of zijn mooie brief over het solitaire leven. Het slothoofdstuk van de *Gewoonten* openbaart reeds de literaire samenhang die er tussen al zijn werken bestaat. Het kreeg de sprekende titel ‘Lofzang op het eenzame leven’ mee en presenteert zich als een subliem vlechtwerk van alle karakteristieken van de kartuizerspiritualiteit. Hier komt de echte monnik aan het woord, de contemplatieve ziel, de Godzoeker die Guigo ook is geweest.

Dat slothoofdstuk is een aaneenrijging van bijbelse en monastieke verwijzingen naar de vruchten van het charisma van de eenzaamheid en de stilte. Een smaakmaker:

De profeet Jeremia schrijft: ‘De eenzame zit neer en zwijgt, en hij zal zich boven zichzelf verheffen.’ Hiermee drukt hij uit wat zo edel is in onze levenswijze: rust en eenzaamheid, stilte en smakend verlangen naar het hogere. (80,7)

Voedselbedeling via doorgeefluik.

De heilige Bruno en zijn volgelingen, brons (maker onbekend).
© foto: Hans Braxmeier.
De derde monnik in de rij draagt een bordje met het opschrift 'Memento mori' (gedenk dat je zult sterven).

De eenzame gestalte van de profeet Jeremia die zowel aanklacht als hoop betekende voor zijn volk, was voor de prior de favoriete bijbelse icoon van het stilleven van de kartuizers.

Misschien geldt voor een kartuizer dat het charisma van zijn orde voor verborgen maar ingrijpende scharniermomenten zorgt, en veel minder dat het in de tijdsgewrichten van de steeds veranderende wereld impulsen geeft voor een nieuwe koers van de kerk. Anders gezegd: het kartuizerleven is eerder getekend door het 'charisma *van* (innerlijke) scharniermomenten' dan door aanwijsbare resultaten van 'charisma *in* (historische) scharniermomenten'. En allicht zal daarom alleen wie in de stille diepte van het geloof afdaalt, de zegen van dit bijzondere charisma ervaren.

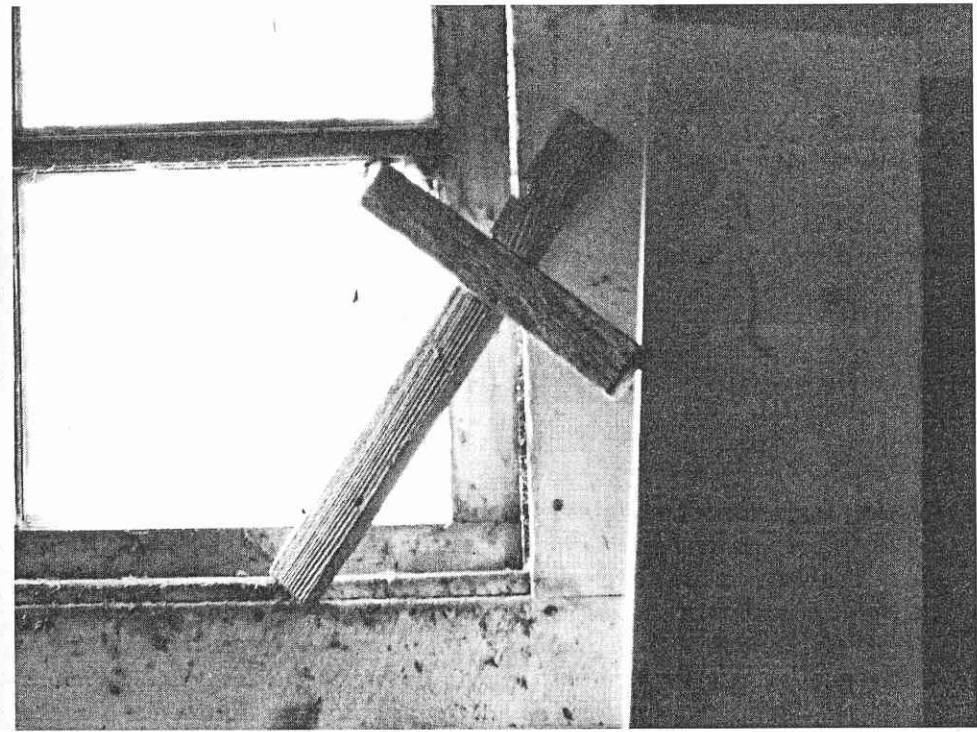
Tim Peeters (priester van het aartsbisdom Mechelen-Brussel) en Guerric Aerden *ocso* (monnik in de abdij van Westmalle) bezorgden in de herfst van 2011 de eerste integrale Nederlandse vertaling van de kartuizerregel onder de titel *Gewoonten. Een leefregel voor kluzenaars in gemeenschap* (Damon). De inleiding, het voetnotenapparaat en de index zijn van de hand van Tim Peeters die eerder al een succesvol boek over de kartuizers schreef: *Gods eenzame zwijgers* (Carmelitana 2007). Zijn medevertaler Guerric Aerden *ocso* is als kenner van de middeleeuwse monastieke spiritualiteit verbonden aan de reeks 'Middeleeuwse Monastieke Teksten' van uitgeverij Damon in Budel.

¹ Alle citaten uit de kartuizerregel (*Consuetudines Cartusiae*) komen uit: *Gewoonten. Een leefregel voor kluzenaars in gemeenschap* (vertaling: Tim Peeters en Guerric Aerden *ocso*; inleiding en annotatie: Tim Peeters), Damon, Budel, 2011.

² Dat maakte paus Benedictus XVI nog maar eens duidelijk bij zijn bezoek op 9 oktober 2011 aan het kartuizerklooster van Serra San Bruno in Calabrië (Zuid-Italië). In de kloosterkerk, waar de relikven van Sint-Bruno bewaard worden, zei de kerkvorst: "Ik ben naar hier gekomen om te zeggen dat de Kerk jullie nodig heeft, en dat jullie de Kerk nodig hebben. Jullie plaats binnen de Kerk is verre van marginaal: wij vormen allen samen één onafscheidelijk lichaam, waarin elk lid belangrijk is en dezelfde waardigheid ontvangt. Ook jullie, die voor een vrijwillig isolement gekozen hebben, behoren tot het hart van de Kerk."

³ Bernardus van Clairvaux, *De laude novae militiae*, XI, 18.

⁴ Paul Ricoeur, *Le conflit des interprétations*, Seuil, Parijs, 1969, blz. 31.

© foto: br. Joachim Bernard osb, St. Joseph Abbey Louisiana (USA).

EVANGELISCHE VRIJMOEDIGHEID: EEN CHARISMA*

Paulus verbleef twee jaar in het huis dat hij gehuurd had en ontving daar iedereen die naar hem toe kwam. Hij verkondigde het koninkrijk van God en onderrichtte vrijmoedig over de Heer Jezus Christus, zonder dat hem iets in de weg werd gelegd. (Hand 28,30-31)

Het boek Handelingen eindigt abrupt en onaf. Paulus krijgt twee jaar huisarrest, verblijft in Rome op eigen kosten, maar kan er ongehinderd mensen ontvangen. (...) Enerzijds is Paulus belemmerd in zijn vrijheid, anderzijds verkondigt hij het Rijk Gods en geeft hij onderricht over de Heer Jezus, 'vrijmoedig en ongehinderd'. Bij nader toezien heeft die vrijmoedigheid een charismatisch kenmerk dat voor een scharniermoment zorgt in de jonge kerk. Zij is een macht, een volmacht door de Geest geschonken. Zij is een geestesgave, gebaseerd op liefde en met als doel: opbouw van de gemeenschap.

Soms denken we wel eens dat vrijmoedigheid een aangeboren karaktertrek is of het met-de-spielenballen-rollen van de lefgozer. Of we menen dat het betekent: anderen de levieten lezen, de mantel uitvegen; de eigenschap om – soms als een flapuit – vrijuit voor de waarheid uit te komen in de stijl van 'klinkt-het-niet-dan-botst-het-wel'. Anderen menen dat vrijmoedigheid inhoudt: anderen boudweg en stoutmoedig de waarheid toeblaffen. Een karakteristiek die soms afglijdt naar schofferen, brutaal uitschelden, ongepast en onbeleefd zijn mening zeggen, ergerniswekkend optreden, blijik geven van een grote eigendunk. Neen, Paulus' vrijmoedigheid is een charisma, een gave van de geest, die de dialoog niet uit- maar insluit en gedragen is door respect en liefde, inzicht en gebed.

* Lit: Wilfried Dorcel, "Vrijmoedigheid" in: *Bijbel en bezinning* 25 (2006/1)